

O BIOGRAFIE ROMÂNEASCĂ INEDITĂ A LUI OVIDIU

În cursul anului academic 1911–1912 un elev al școlilor din Blaj dăruia Academiei Române un manuscris autograf al versificatorului popular transilvănean Vasile Aaron.¹ Acest manuscris cuprindea *Alesee istorii din Cartea Mutărilor a lui Ovidie Naso, de pe limba latinească pe rumânie întoarse*. Pe foaia de titlu figurează data 1803, corectată ulterior : 1804. Manuscrisul se află actualmente în Biblioteca Academiei².

Primele șase file ale manuscrisului cuprind o succintă expunere despre viața și opera lui Ovidiu. Dar, așa succintă cum este, ea reprezintă o îndoită însemnătate pentru supraviețuirea poetului Sullmonez la noi. În primul rînd, este cea mai veche biografie românească a lui Ovidiu, în care Vasile Aaron se ocupă mai pe larg și cu mult dezbătută problemă a cauzelor exilului. În al doilea rînd, ea este scrisă pe înțelesul unor cititori cu mai puțină știință de carte.

Consider necesar să fac de la început această precizare, deoarece altfel nu ne-am putea explica de ce autorul insistă asupra unor anumite aspecte din viața poetului, adică asupra aceluia care cuprindeau mai multe elemente accesibile cercurilor largi de cititori cărora era destinată.

Biografia constă din trei părți, fiecare din ele avînd cîte un titlu. Astfel, partea întîi este intitulată : „Viața lui Ovidie Naso, dintr-a căruia muncă s-au întors pe rumânie următoarele istorii în versuri”. Chiar de la început, autorul ține să explice și porecla, adică cognomen-ul, poetului : „Naso”, pentru că avea nasul mare”. Evident, era aceasta o explicație pe înțelesul celor mulți.

V. Aaron se oprește ceva mai mult asupra talentului poetic, manifestat din frageda tinerețe a lui Ovidiu, precum și asupra conflictului pe care l-a avut în această privință cu tatăl său. Ca urmare a acestui conflict, în

¹ „Analele Academiei Române”. I. Partea administrativă și dezbaterile, Tom. XXXIV (1911–1912), p. 17.

² Bibl. Acad. R.S.R., Ms. rom. Nr. 4072.

care fiul s-ar fi supus dorinței tatălui, autorul pune începutul activității poetice a lui Ovidiu de abia după moartea acestuia.

Vorbind, în continuare, despre versurile lui Ovidiu, autorul nostru le face o scurtă caracterizare, dar prin aceasta nu mai puțin semnificativă și cuprinzătoare. Anume, spune el, versurile poetului latin „pînă în ziua de astăzi în toată lumea de toată limba învățată cu mare mirare se citesc și toți învățații cu a lor mîngăiere și dulceață se desfătează”. Această primă parte se încheie cu o scurtă mențiune despre trimiterea lui Ovidiu în exil la Tomis, unde a și murit.

Partea a doua a biografiei poartă titlul : „Pricina din care s-a trimis Ovidie în izgonire”. Ca preambul al acestei părți, V. Aaron arată stadiul de incertitudine în care se găsesc toate eforturile depuse pentru lămurirea acestei enigme : „De atîta vreme între toate neamurile deapurarea au fost oameni învățați care au cercat în lucrul acesta și totuși pînă acuma nime nu s-au putut găsi care să poată ști din ce pricină s-au mîniat Chesarul de au trimis în izgonire pe vestitul acest versificator.” După acest preambul, autorul trece în revistă unele din ipotezele formulate pînă atunci sau aflate în dezbateră învățaților vremii.

Dintre acestea analizează trei ipoteze, considerate a fi fost fiecare în parte, cauză a exilului : poezia erotică, relațiile lui Ovidiu cu Iulia, relațiile incestuoase ale lui Augustus cu Iulia.

În ceea ce privește versurile de dragoste, autorul susține că acestea nu puteau fi cauză a exilului, ci numai pretext, deoarece Ovidiu le scriesese în tinerețe ; deci, împăratul l-ar fi exilat atunci, iar nu cu 30 de ani mai tîrziu.

V. Aaron combate și opinia acelor care atribuiau exilul relațiilor de dragoste dintre Ovidiu și Iulia. Este interesant de observat că argumentele invocate reflectă mentalitatea populară. Astfel, autorul susține că nu puteau exista asemenea relații, deoarece fiica împăratului era tînră, iar poetul bătrîn, căsătorit și cu fată măritată. Dar, chiar admitînd existența unor astfel de relații – adaugă Aaron – pentru o asemenea vină nu era necesar să-l exileze pe poet la o așa mare depărtare de Roma. În sfîrșit, al treilea argument împotriva acestei opinii este mai bine întemeiat, avînd ca punct de plecare însuși textul ovidian ; anume, că poetul nu se recunoaște vinovat de vreo faptă rea, ci numai pentru că a avut ochi și a văzut ce nu trebuia să vadă.

Cu aceasta V. Aaron trece la discutarea celei de a treia ipoteze, ce i se pare mult mai întemeiată : ceea ce a văzut Ovidiu a fost o faptă a împăratului însuși. Numai așa își explică el de ce poetul a primit o pedeapsă atît de aspră, fiind izgonit la marginea imperiului. În continuare, autorul combate obiecția acelor care susțin că, în cazul acesta, Ovidiu n-ar fi amintit de atîtea ori acest lucru, de teamă să nu supere și mai mult pe împărat. El spune că tocmai de aceea îl amintește împăratului, ca să-i arate nevinovăția sa, pe care el, de altfel, o cunoștea prea bine. Pe de altă parte, deoarece nu spune ce a văzut, poetul evită să-l supere pe împărat.

În al doilea rînd, dacă alta ar fi fost cauza, poetul ar fi dat-o în vileag în scrisorile adresate prietenilor, căci el spunea că a văzut ceva și în scrisorile adresate acestora. Deci, după opinia lui V. Aaron, nu putea fi altă cauză de cît aceasta, de vreme ce poetul susține același lucru în toate scrisorile, indiferent de destinatarii lor.

În al treilea rînd, dacă ar fi surprins pe altcineva săvîrșind o faptă pe care nu trebuia s-o afle nimeni, nu era nici o piedică pentru el s-o facă cunoscută și n-avea nici un motiv să se teamă. Din afirmația poetului, că se teme să nu minie și mai tare împăratul, autorul trage concluzia că numai împăratul a fost cel surprins asupra faptei, și de aceea a trimis pe poet în exil, pentru ca – după cum spune autorul împrumutînd graiul poporului – „acolo să piară și nici de nume să nu i să mai audă”.

Din felul cum pune problema cauzelor exilului lui Ovidiu, precum și din felul cum formulează anumite obiecții apar împedec eforturile lui V. Aaron de a prezenta pe înțelesul poporului lucruri atît de dificile și de controversate. Chiar și din punct de vedere formal, în același scop el nu încarcă textul cu numele partizanilor diferitelor ipoteze și nici cu citate din opera poetului. Mai mult încă : operînd cu elemente simple, accesibile cititorilor cărora se adresa, el aduce în sprijinul opiniei la care se alătura, nu atît argumente rezultate din analiza textului sau din afirmațiile altora, cît mai ales pe acelea pe care i le dicta bunul simț și modul de a gîndi al poporului. Cititorii găseau aici numeroase date care-i puneau în situația de a se orienta în liniile mari ale unei probleme atît de încurcate, chiar dacă ele nu se întemeiau pe cele mai riguroase informații științifice.

În general, însă, discuția cauzelor exilului extinsă la mai multe ipoteze puse în circulație îl pune pe V. Aaron pe primul loc, și din punct de vedere cronologic. Înaintea lui s-au mai ocupat cu această problemă a exilului cronicarul Miron Costin și învățatul voievod Dimitrie Cantemir, dar nu în studii legate direct de viața și opera poetului, ci numai incidental, în legătură cu anumite chestiuni privind trecutul țării noastre.³)

Partea a treia a biografiei lui V. Aaron este rezervată identificării lacului unde și-a petrecut Ovidiu exilul : „Unde ar fi fost acel Tomis, în care au fost Ovidie în izgonire ?”. Este caracterizată observația preliminară a autorului pentru stadiul cunoștințelor din acel timp asupra poziției orașului Tomis : „Cum că Ovidie au fost izgonit în Tomus cetatea aceea toți știu, iară unde au fost acea cetate nime nu știe ; atîta toți știu cum că au fost în Ștîtia, lingă Dunăre”.

Din numeroasele ipoteze care au fost formulate în cursul timpului, V. Aaron pe una o amintește numai în treacăt, iar asupra alteia stăruie mai mult, încercînd să-i dovedească justetea. Prima este ipoteza potrivit căreia vechiul Tomis ar fi fost „la marginea Moldovii, unde Dunărea intră în Pontul Euxin”. Autorul o enunță, fără s-o discute, deoarece, adaugă el imediat, o a doua ipoteză ar avea mai mulți sorți de veridicitate. Anume,

³ Vezi : N. Lascu, *Ovidiu în opera lui Miron Costin*, în „Transilvania”, 72, 1941, Nr. 10, p. 706–716 ; Idem, *Dimitrie Cantemir despre exilul lui Ovidiu*, în „Anuarul Institutului de Studii Clasice”, IV (1941–1943), p. 17–34.

este vorba de ipoteza aceloră care susțineau că vechiul Tomis ar fi fost pe locul unde este acum Timișoara.

V. Aaron operează și aici cu elemente mai apropiate de puterea de înțelegere a cititorilor cărora era destinată biografia poetului latin. Anume, el susține că „Tomus” ar fi dat în ungurește „Temes”, care, compus cu numele unguresc de cetate – „vár” – ar fi ajuns în românește, cu mici modificări fonetice, „Temișoara”. În sprijinul acestei etimologii aduce termeni ca : Uioara (din Ujvár), Feldioara (din Földvár).

În continuare, V. Aaron combate pe cei care au adus obiecții împotriva acestei localizări, obiecții întemeiate pe însuși textul ovidian, în care poetul spune că a văzut marea înghețată și că a umblat pe gheață. De aici concluzia acestora că Tomis nu poate fi localizată decât în apropierea mării. Intervenind în această discuție, autorul susține că, deoarece Marea Neagră nu îngheață niciodată, poetul ar subînțelege, prin „Pontus”, nu Marea Neagră ci Dunărea.

Dându-și însă seama că afirmația aceasta nu poate fi susținută și cu alte dovezi, el admite că Marea Neagră ar fi putut să înghețe vreodată și, prin urmare, Ovidiu s-o fi văzut, dar acest lucru nu s-a putut întâmpla decât atunci când poetul, în drum spre Tomis, ar fi trecut prin apropiere.

În legătură cu obiecția ce se mai aduce împotriva acestei localizări, că la „Temișoara” nu este totdeauna iarnă, așa cum afirmă poetul despre locul exilului său, V. Aaron susține că aceste versuri trebuie luate în sensul că în Banat iernile sînt mai grele decât în Italia. Tot așa trebuie înțeles ceea ce spune poetul despre lipsa viței de vie și a arborilor fructiferi : în Banat sînt fructe și vii, dar nu așa ca în Italia !

Alt argument în sprijinul tezei sale este, după autor, poetul însuși, atunci cînd arată că locul de exil este fără primejdii numai atîta timp cît apa nu e înghețată ; de aici rezultă că la Tomis este și vară. Prin această explicație, poetul ar fi încercat să dea o localitate mai cunoscută și mai apropiată, din punct de vedere fonetic, pentru cuvîntul „Tomisvar”, despre care vorbesc și alte izvoare, dar care a fost identificat cu o localitate din apropierea orașului Varna.

În încheiere, consider că datele din această primă biografie a lui Ovidiu scrisă la noi, deși rămasă în manuscris, nu sînt lipsite de interes. Pentru stadiul de atunci al cercetărilor asupra cauzelor și locului exilului, ele dovedesc o informație bogată, chiar dacă azi ipoteza identificării vechiului Tomis nu mai este de actualitate, iar cele cu privire la cauza reală a exilului continuă să rămîna învăluite în mister. De aceea, scrierea lui V. Aaron are o deosebită valoare documentară și reprezintă un moment important pentru viața de după moarte a poetului Ovidiu în cultura noastră.⁴

⁴ Textul integral al biografiei urmează să apară în volumul omagial *Ștefan Meteuș la 85 de ani. Studii și documente arhivistice*. Din publicațiile Arhivelor Statului Cluj-Napoca, nr. 8, în curs de publicare.

(RIASSUNTO)

UNA BIOGRAFIA ROMENA INEDITA DI OVIDIO

Al principio di un manoscritto autografo del 1804, contenente leggende scelte dalle *Metamorfosi* nella traduzione di Vasile Aaron, noto verseggiatore popolare transilvano, vi è una breve „Vita di Ovidio Nasone“, tuttora inedita, dovuta allo stesso Aaron.

Questa biografia ha una doppia importanza per la fortuna di Ovidio nella nostra cultura: è la prima biografia in cui l'autore si occupa a lungo anche delle cause e del luogo dell'esilio, e l'autore vi insiste su certi aspetti della vita del poeta, accessibili a lettori dei ceti meno colti.